

Dinlerin Gen Teknolojisi, Ötenazi ve Organ Nakline Karşı Tutumları

Dr. Heike Baranzke

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde biyoetik fırsatlar ve zorluklar karşısında Hıristiyanlık dini

Hıristiyan dininin, biyoetik sorunlar konusundaki tutumunu ele almak, kapsamı sınırlı bir makale için her bakımdan fazlaca büyük bir hedefdir. Çünkü önce sadece İslam dininin olmadığı gibi, sadece Hıristiyanlık dini de yoktur, aksine birçok Hıristiyan mezhebi bulunmaktadır. İkincisi ise biyoetik problem alanları sadece çeşitli değil, aynı zamanda oldukça farklıdır ve sürekli gelişen bilim ve teknolojiden dolayı kendi açısından hiç ara vermeden sürekli hareket halindedir. Üçüncüsü, biyoetik sorunlar karakterleri gereği, dini kaynaklarda kolayca yer almayacak ve dini bakımdan uygun şekilde rastlanılmayacak şekilde yenidirler. Bu konu daha ziyade sürekli gelişen somut talepler yüzünden mevcut durumu dikkate alacak yorumbilimsel bir çalışmayı ve istikrarlı bir içtihadı gerektirmektedir. Ayrıca bu içtihat süreçleri spesifik kültür şartları altında ve spesifik yasal ve sosyopolitik bağlamlarda gerçekleşmektedir ve kötü anlamda soyut olmakla beraber, bu süreçlerin yansımaları kaçınılmazdır.

Bu nedenlerle, iki büyük Hıristiyan mezhebinin gen teknolojisinin (II.1) iki büyük konusu olan ötenazi (II.2) ve organ nakli (II.3) konularındaki tutumlarının ana hatlarını anlatmam için bana yöneltilen ricadan önce birinci bölümde bazı temel bilgiler ve bağlamlara değineceğim. Biyotibbin bir parçasını teşkil ettiği alan etiklerinin (I.1) ortaya çıkmasının nedeni oldukça genel olarak anlatılacak, bunun ardından da Rönesans, Hıristiyanlık teolojisinde yaratılış teolojisi ve dini antropoloji (I.2) anlatılacak ve Federal Almanya'da kiliselerin özel rolüne değinilecek. Doğum öncesi insan yaşamına yapılan muamele örneğinde, tarafsız bir dünya görüşüne mecbur olan seküler bir hukuk devletinin şartları altında kamuoyu düşüncesinin oluşumu sürecinde birçok savunucudan biri olarak Katolik kilisesi için ortaya çıkan özel bir görev örnek olarak anlatılacaktır.(I.3)¹ Bu ilk bölümün ardından iki büyük mezhebin, sorulan biyoetik alanlara temel yaklaşımı, piskoposluğun eserlerinden ve de çoğu kez müşterek olan açıklamalardan genel ana hatlarıyla anlatılacak. Roma Katolik Kilisesi'nin merkezden yönetilen bir dünya kilisesi olduğu gerçeğini hesaba katan Roma Katolik Okulu'nun metinlerinden yararlanılacaktır.

I. Nedenleri

I.1 Alanlar itibariyle etiğin oluşması

Bugün insanın günlük yaşamını önemli ölçüde ve temelinden belirleyen fen bilimleri ve tekniktir. Teknik buluşlar, insanın yaşamını çeşitli şekillerde değiştirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Özellikle de tıp tekniği alanındaki çeşitli gelişmeler, birçok hastalığın iyileştirilmesine ve insan yaşamının uzatılmasına katkıda bulunmuştur.

Fakat birkaç on yıldan beri fen bilimleri alanındaki ve teknik alandaki gelişmelerin zararları da gittikçe bilinmeye başlanmıştır. Daha 19.yy'da sanayileşme süreci kültürel bir rahatsızlığa neden oldu ve insanın doğaya yabancılaşmasına karşı koymaya çalışan çeşitli yaşam biçimi hareketlerini

¹ Çoğulcu toplumların, dini cemaatler için özel görevleri için İlhan İlikılıç'ın bu kitaptaki yazısına bakınız.

teşvik etti. 20.yy'ın 60'lı yıllarından itibaren bu rahatsızlık, dünyadaki teknik gelişmelerin sadece zihinsel değil aynı zamanda insanın doğasının ve çevresinin artık teknik aracılığıyla ortadan kaldırılamayacak fiziksel bozulmaları da beraberinde getirdiği bilgisinde yoğunlaşmaktadır. Hayvan ve bitki türlerinin tükenmesi, makineleşmiş tarım, doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi ve toprağın, suyun ve havanın zehirlenmesinden tutun da küresel iklim değişikliği ve dünyayı koruyan ozon tabakasının tahrip edilmesine kadar bütün bu gelişmeler Çevre Etiği, Doğayı Koruma Etiği ve Hayvan Etiği gibi yeni alan etikleri ortaya çıkarmıştır.

Buna paralel olarak insanın sadece dış doğayı önemli ölçüde değiştirebileceği ve doğanın tahrip edilmesinin insan yaşamı ve gelecek nesillerin yaşamları üzerinde etkili olacağı değil insanın aynı zamanda kendisinin de bozulabilen bu doğanın bir parçası olduğu bilgisi yeni bir çığır açmıştır. İnsan, bitki ve hayvanları değiştirdiği tekniklerle insan yaşamının özüne de müdahale edebilmektedir. Özellikle gen teknolojisi gibi biyoteknolojiler, yapay dölllenme (IVF) gibi tıbbi üreme metotları, preimplantasyon tanısı (PID) ve klonlama teknikleri insanlarda uygulanmadan ve artık tıbbi uygulamaların bir parçası olmadan veya olamadan önce bitki ve hayvan yetiştirme için geliştirildiler. – En azından bu nedenlerden dolayı – tekrar yeni bir alan etiği ortaya çıktı: Biyotıp etiği – aynı zamanda kısaca tıp etiği de denilir. Bu gelişmeler şunu ortaya koymaktadır: Her ne kadar insan aklıyla doğadan üstün ise de kaçınılmaz şekilde doğanın bir parçası olarak kalır ve eğer doğayı değiştirirse, çeşitli şekilde ve daha fazla kendi yaşamını, yani kendi fiziksel ve kültürel, sosyal ve zihinsel yaşamını da değiştirir. Bu nedenle doğa için sorumluluk taşımak ve insan yaşamı için sorumluluk taşımak, entegrasyona yönelik kapsamlı bir biyoetikte birlikte yer alırlar.

I.2 Hıristiyanlığa özgü bir yaşam etiği için temel olarak yaratılış teolojisinin yeniden keşfi

Hıristiyanlığın en önemli inanç belgesi olan İncil, Tanrının yaratıcı ve bütün yaşamları muhafaza eden olduğunu belgelemektedir. Tanrı göğü ve yeri kendi sevgisinin belgesi olarak yaratmış ve bütün varlıklarının varo-

luşu için çaba gösterir. Yaşamı sevdiği ve desteklediği için de kendisine yaşamın tanrısı ve yaşayan/canlı Tanrı denilir. Fakat Hıristiyanlık dininin bu geniş ve yaşama olumlu bakan temeli, Helenistik Roma antik döneminden itibaren yaratılış teolojisinin zenginliği yüzyıllarca sarsılacak şekilde daralmıştır. Bunun merkezinde, Tanrı ile ilişkisinde insanın akıl ruhu hakkındaki endişe yer alıyordu. Hem dünyevi varlığında insan bedeni hem de insan haricindeki varlıklar ikincil bir varlık sürdürüyorlardı.

Ancak teknik gelişmelerin çelişmesine bakış ve insan ile doğanın birbirine sıkı sıkıya bağlı olması, 1960'lı yılların sonlarından itibaren Hıristiyan kiliselerinde yaratılış inancına temelden bir geri dönüşe neden oldu. Yaratılış teolojisi ile ilgili bu Rönesans, İncil-Hıristiyanlık dinini önce insanlara verdiği yaratılış görevi ile dünyaya ve hayvanlara hükmetme, doğanın insan merkezli-egoistçe sömürülmesinde ortak kusurlu olmakla suçlayan eleştirmenlerden güçlü bir teşvik gördü. Bu konuda ABD'li bir tarihçi Lynn White Jr.'nin 1966 yılında Science adlı bilimsel dergideki bir yayın olarak büyük bir uluslararası etki meydana getiren bir konuşması örnek teşkil ediyordu. Bunun üzerine yapılan suçlamalarla ve İncil'in yaratılış teolojisiyle ilgili temel metinleriyle yıllarca devam eden ve yoğun şekilde sürdürülen bir dini tartışma başladı. Onlarca yıl devam eden tartışma sürecinde, bunun temelinde yatan yaratılış teolojik-antropolojik konsensüs ana hatlarıyla belli oldu.

İncilin ilk bölümünde bile insanın Tanrının bir timsali ve yarattığı olduğu anlaşılmaktadır. İnsanın Tanrının timsali olma konusunda özel bir onura sahiptir ve aynı zamanda bütün varlıklara verilen yaratılış servetinde payı vardır ki bu da günümüzde bazen "Yaratılanın Onuru" diye adlandırılır. Öyleyse insan belirli ölçüde iki onura sahiptir: Birincisi bütün varlıklarla birlikte mahlukata özgü "onuru" daha doğrusu iyiliği/iyi olmayı paylaşır, fakat ikincisi ise yaratılanlar için yaratan önünde Tanrının timsali olma onuru sorumluluğu sadece insana verilmiştir. Bu anlamda Almanya'daki Protestan kilisesinin ruhani meclisinin "Yaşama saygı. Gen teknolojisi ve üreme tıbbi için ölçütler" adlı bildirisinde (1987) şöyle denmektedir: "İnsan, mahlukatın bir parçasıdır, ama aynı zamanda erkek ve kadın olarak da Tanrının bir timsalidir. İnsan kendisini Tanrının karşısında-

ki/muhatabı olarak görmek suretiyle değerlere bağlılığı ispatlayabilir ve ölçütler bulabilir. ... Bütün yaratılanlar Tanrı'dan gelmekte, onunla hayat bulmaktadır ve O'nu övmekle görevlidir. Bu nedenle bunun kendine özgü bir değeri ve anlamı bulunmaktadır ve insanın elindeki sade bir hazır sermaye değildir. Eğer insan yaşamın varlığı, düzeni ve güzelliğine saygıyı kaybederse sonunda kendi kendine zarar verir. Yalnız insanlarla ilişkilerimizde değil, aynı zamanda genel olarak mahlukatın yaşam hakkı ve özel değeri karşısında da günah vardır. Dünyayı şekillendirmek gibi yeni tıbbi yöntemlerin ve gen teknolojisinin geliştirilmesi insanın doğasında vardır ve onun görevidir. İnsan, elindeki imkanları doğru kullandığı müddetçe, bilginin ve becerinin artması ile doğal yaşam şartları birbiriyle tezat içinde olmaz. Papa II. Johannes Paul biyotıp ile ilgili yayınladığı "Evangelium vitae" (1995) adlı genelgesinde İncil'deki hikmet kitabından (9, 2f) şu alıntıyı yapar: "...Varlıklarına hükümsin diye insanı hikmetinle yarattın. İnsan dünyayı iyilik ve adaletle yönetecek." (No. 42).

Hıristiyan kiliseleri, bütün varlıkların yaşamının bu bütünleştirici ele alınışı ile İncil'i temel alarak sadece Tanrının varlıklarının yaşamı ve ölümü üzerinde hakim olduğunu göstermektedir. İnsan özel bir varlık olduğundan, yani tanrının timsali olan bir varlık olduğundan dolayı insanın yaşamını oldukça özel bir koruma altındadır. Bu nedenle açıklamada "Tanrı yaşamın bir dostudur" (S.17) denilmektedir: "Diğer insanların yaşamıyla uğraşma için her insan yaşamını kendi başına değerli, yeri doldurulamaz ve sahip olunamaz olarak tanımak ve onuruna saygı göstermek büyük önem taşır. Hiç kimse başka bir insan yaşamının değerli ve değersiz oluşuna karar veremez. "İnsan yaşamının mutlak surette korunmasının sebebi, insanın Tanrının timsali oluşunda yatmaktadır ki biyotıp teknikleri yüzünden sadece insan yaşamının korunması sorunu değil, aynı zamanda Tanrı timsali olan insan yaşamının hor görülüp görülemeyeceği ve bu yaşamın zedelenip zedelenmeyeceği şeklindeki bir diğer sorun ortaya çıkmaktadır. Bu husus "sınırlılık ve fanilik, ihlal edilebilirlik ve kırılabilirlik, bütün mahlukatın yaşamının karakteristik özellikleri" (a.g.e.) gösterdiği için, yani mahlukata özgü iyiliğe belirleyici olarak ait oldukları için geçerlidir. Fanilik ve ölümlülük ezelden beri bütün iyi mahlukatın, yani bütün yaratılanların belirleyici özelliğidir. İnsanın ilk günahı ile birlikte acı/ıstırap da

dünyaya gelmiştir. Bu nedenle fani ve günahkar insanın, acı ve ölümü tekniğin yardımıyla sadece azaltmakla kalmayıp aynı zamanda bunları yaratılıştan tamamen söküp atma yönündeki kendi çabaları, daha iyi bir dünyaya götürmüyor, aksine dünyanın daha büyük tehlikeye girmesine neden oluyor ve insan yaşamına ve onuruna saygının gayri insani ihlal edilmesini doğurmaktadır. Çünkü hastalık, sakatlık ve ölümlle belirlenmiş bir insan yaşamı da Tanrının timsali olma onurunu yitirmez. Dolayısıyla insanlık sadece acıların bireysel insani çabalarla hafifletilmesiyle değil aynı zamanda engellilerin ve zayıfların kendilerinin acıya hazır olmalarında ve dayanışmalı entegrasyonunda kendini göstermektedir. Acısız bir yaşam ümidi, insanların bulduğu teknikle değil, ancak kıyamet gününde Tanrı tarafından gerçekleştirilebilir.

1.3 Seküler bir hukuk devletindeki biyoetik talepler bakımından Hıristiyan dini cemaatler ²

Ekümenik Kiliseler Konseyi (EKK) 1983 yılında bütün Hıristiyan kiliselerini dünya çapında bir “barış, adalet ve yaratılışın korunması yönündeki bir konsül sürecine” çağırdı. Çevre krizine bir cevap olarak bu dönemde spesifik bir Hıristiyan yaratılış bilinci ve angajmanı ortaya çıktı. Kiliselerin özellikle de bir önceki bölümde alıntı yapılan birçok dokümanı ve her ortamdaki açıklamaları da bunu ispatlamaktadır. Tekniğin ve Batılı sanayi devletlerindeki insanların yaşam tarzlarının yoğun tartışıldığı 1980’li ve 1990’lı yıllarda “yaratılışın muhafazası” şeklindeki dini tabir, politikacılar dahil Almanya’da da herkesin ağızındaydı. “Konsül süreci” ve Hıristiyanlığın çevre etiği tartışmasının Batılı sanayi uluslarının toplumsal bilincine büyük etkisi olmuştu. Bunun nedeni öncelikle insan-doğa ilişkisinin tarihinde İncil-Hıristiyanlık dininin oynadığı rolün karşıt görüşler tarafından tartışılmasıydı. Bu mücadele Hıristiyan din adamlarını, yaratılış teolojisini kendileri için yeniden keşfetmek ve yeni talepler / sorunlar karşısında kendi yaratılış teolojisi konumlarını belirlemeye yöneltti, ki Hıristiyanlığın modern dünyanın bilim ve tekniği karşısındaki tutumu hakkında düşün-

² Bu konuya Müslüman perspektifinden bakış için İlhan İlkılıç’ın bu kitaptaki yazısına bakınız.

mek de bunlar arasında yer alıyordu. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren bi-yotıpla ilgili tartışma alanları için gittikçe önem kazanan bir dayanak noktası haline gelen İncil'deki – Hıristiyanlık'taki antropoloji de yaratılış teolojisi ile yakından alakalıdır.

Federal Almanya'da bu tartışmalar, seküler bir hukuk devletinin özel şartları altında gittikçe daha çoğulcu bir nitelik kazanan toplum temelinde yapılmış ve yapılmaktadır. Alman devleti, seküler bir hukuk devleti olarak din özgürlüğü temel hakkına saygıdan dolayı dinin resmen yaşanmasına da imkan veren yapıların eşzamanlı sağlanmasında dini inanç – dünya görüşü bakımından tarafsızlığı taahhüt etmektedir. Seküler bir hukuk devleti, laik bir devletten farklı olarak dinin yaşanmasını basitçe her vatandaşın özel durumu/sorunu olarak görmemekte, aksine daha çok dinin resmen yaşanması için gereken yapıları (camilerin yapımı, devlet okullarında din derslerinin verilmesi, dini cemaatlerin resmi düşünce oluşum süreçlerine katılımı vs.) desteklemeyi ve korumayı taahhüt etmektedir. Böylece Alman devleti, seküler hukuk devleti olarak sadece bütün inananları, bireysel ve özel olarak inanan din mensupları olarak değil, aynı zamanda anayasal düzene ters düşmedikleri takdirde bütün kayıtlı dini cemaatlere de toplumun kamu yaşamındaki temsilciler olarak saygı duymaktadır. Devletin dini inanç – dünya görüşü bakımından tarafsız olma yükümlülüğü, Alman devletinin bütün güçleriyle toplumdaki belirli bir dini cemaatle özdeşleşmeyeceğini, aksine bütün dini cemaatlere ve dünya görüşü gruplarına aynı hak ve yükümlülükleri vermek zorunda olduğunu belirtmektedir (bu konuda bkz. Bielefeldt 2003).

Bu nedenle kamu hayatını çoğulcu Federal cumhuriyetçi toplumun diğer birçok toplumsal gruplarla birlikte mücadele ederek şekillendirmek için organize olmuş büyük kiliseler de seslerini yükseltmektedir. Onların burada fikirlerini yazılı ve sözlü beyanlarla veya kamuoyu düşüncesinin oluşma sürecinin kurumlarında üyeler olarak ifade etme hakları olan ama çoksesli kuralda çoğu kez oy çokluğu ile reddedilen birçok toplumsal güçten sadece bir tanesini temsil ettiklerini Hıristiyan kiliseler gittikçe kabul etmek zorundadırlar. Özellikle insan yaşamının başından zorlu sonuna kadar korunmasıyla ilgili oldukça hassas soruların söz konusu olduğu yer-

de, Hıristiyan kiliseleri her zaman çoğulcu toplum konserine birçok sesten bir tanesi olarak hangi şekilde katılmaları gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Doğum öncesi insan yaşamına uygun bir davranış için yakın geçmişte yapılan iki mücadele örneğinden kısaca bahsedeceğiz. Özellikle Roma – Katolik kilisesi bu durumda önemli bir karar vermek zorunda olduğunu görmüştür.

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra yoğun şekilde kürtaj konusunda müşterek bir yasal düzenleme getirilmeye çalışıldı. Federal Anayasa Mahkemesi 1975 yılında verdiği bir kararda açıkça şunu ifade etti: "Ana rahminde gelişmekte olan hayat bağımsız hukuk varlığı olarak hem anayasanın hem de anayasanın 2. maddesinin 2. fıkrası ve 1. maddesinin 1. fıkrasının koruması altındadır ve bu konu kadının kendi kaderini tayin etme hakkından önce gelmektedir." (Federal Anayasa Mahkemesi, Karar 39,1). Bu ise henüz doğmamış olan bir insanın da yaşama konusunda temel bir hakka ve insan onuruna sahip olduğu anlamına gelmektedir. Fakat devlet yine de kürtaj yasağına bazı istisnalar getirmektedir: Gerçi 1995 yılında 22 haftalık süre içinde embriyonun önlenmesine izin veren embriyopatik endikasyon yasaklandı. Ama kriminolojik (cinsel bir cürüm sonucu hamilelik, 12 haftalık hamilelik süresi içinde kürtaj) ve tıbbi endikasyon (annenin fiziksel ve ruhsal sağlığını tehlikeye düşürme, bu durumda hamileliğin süresine bakılmaz) gibi durumlar yasaya aykırı olmamaya devam etti. Hamile bir kadın bahsedilen bu endikasyonlar söz konusu olmaksızın kürtaj talep ettiğinde, ona danışmanlık hizmeti verme yükümlülüğü mevcuttur. Burada danışmanlık mercileri doğacak çocuğun yaşamını koruma amacını gütmekle yükümlü olmakla birlikte danışmanlık hizmetini sonucu açık şekilde yürütmek zorundadır. Doğacak çocuğun yaşamını koruma amacını gütmeli, ama danışmanlığını da sonucu açık şekilde yürütmelidir. Danışma hizmeti aldığını gösteren belgeyi ibraz ettikten sonra bu durumlarda kürtaj yasaya aykırı bir işlem sayılır, ama hamile kadın cezalandırılmaz. Burada "yasaya aykırı ama cezayı gerektirmez" şeklindeki anlaşma formülü, bir kadının bir çocuğu kendi rızası dışında karnında taşıyamayacağı gerçeğini hesaba katmaktadır.

Alman Piskoposluk Kurulu o tarihte yasaya danışmanlık vermeyi, kilisenin kürtaj yasağına getirilen istisna düzenlemelerinin Tanrının “Kimseyi öldürme!” emiri ile uyuşmadığı gerekçesiyle böyle bir yasal danışmanlık sürecine katılmayı reddetmişti (bkz. Höver 1998, 28). Fakat kurul insan yaşamının korunması için gösterdiği çabayı topluma kazandırmak amacıyla yasal çerçeve içinde kilise danışmanlık merkezleri şeklinde hamilelik sorunları danışmanlığı şeklinde bu sürece katıldı.

Bu yasal durumdan dolayı kiliselerin içine düştükleri bu ikilem, toplumsal bir güç olarak doğmamış bir insan yaşamının korunması için mücadele etmek maksadıyla hamilelik sorunları danışmanlığı içinde kalıp kalma veya zorunlu danışmanlık belgesi vermek suretiyle kürtajların yapılmasına bizzat katkı sağlayıp sağlamadıkları sorusunda yatmaktaydı. Birçok Alman piskopos ve Katolik danışma merkezi, kiliselerdeki bu danışma merkezlerinin muhafaza edilmesinde yaşamı korumak için bir imkan algı-larken, Papa 11 Ocak 1998 tarihinde Alman piskoposlara yazdığı bir mektupta mevcut “belirsiz” toplumsal şartlar altında Federal Almanya toplu-munda bu şekildeki bir etki ile İncil’in yaşama dair anlattıklarını inanılır şekilde bildirmek mümkün olmayacağı için katolik kiliselerinin danışma merkezleriyle verdiği hamilelik sorunları danışmanlığından uzak durma-larını ısrarla rica etti (nedenleri konusunda bkz. Höver 1998; Götz 200, 161-180).

Bundan birkaç yıl sonra, kilisenin çoksesli kamuoyu oluşumu konserinde-ki sorumluluk yükleyen etkisi sorunu, doğum öncesi insan yaşamı bakımından yeniden ortaya çıkar. Alman Araştırma Topluluğu (DFG) embri-yonal kök hücrelerin ithaline ilgi duyduğunu açıkladıktan sonra Almanya başbakanı Gerhard Schröder, öncelikle embriyonal kök hücre araştırmala-rını hızlandırmak için Mayıs 2001’de biyoetik sorunlar konusunda daimi bir danışmanlık mercii ve diyalog forumu olarak bir Ulusal Etik Konseyi görevlendirdi. Halen yürürlükte bulunan Embriyo Koruma Yasası’na göre araştırma amacıyla insan embriyonlarının üretilmesi yasaktır. Bu tarihe kadar insana ait embriyonal kök hücrelerinin ithali ve kullanılması konu-

sundan bir yasal düzenleme yoktu. Ulusal Etik Konseyi'nin kurulmasının siyasi cazip nedeni, Mart 2000'de parlamento tarafından izin verilen ve öncülerini, kullanıma yönelik embriyonal araştırmalar konusunda şüpheli ifadelerde bulunmuş olan araştırma komisyonunun "Modern Tıp Hukuku ve Etiği" sorunlarıyla ilgili çalışmalar yapmış olmasıydı. Aralık 2001 sonunda Ulusal Etik Konseyi'nin 25 üyesinden 15'i embriyonal kök hücrelerin sınırlı ve belirli şartlara bağlı olarak ithal edilmesinden yana görüş beyan ettiler.

Medya kamuoyunda dört seçeneğin gerekçeleri değil, hemen hemen sadece çoğunluk oranları dikkate alındığı için, konseye katılan kilise temsilcilerinin doğum öncesi insan yaşamının korunması yönündeki kararlarının Ulusal Etik Konseyi'nde reddedildiği izlenimi uyandı. Özellikle Katolik Okulu'nun bütün yapay döllendirme tıbbi metotlarını reddetmesi ve Alman Protestan Kilisesi'nin (EDK) ise en azından bu metotları tavsiye etmemesi nedeniyle, "kiliseler ve kilise temsilcilerinin siyasetin biyoetik strateji planlarının gerçekleşmesi görevini üstlenip üstlenmedikleri" (Schockenhoff 2005, 406) sorusu yeniden çözüm bekleyen bir sorundur. Bu durumda "Kilise ve teoloji temsilcilerinin ortak çalışması" yine de "toplumsal diyalog platformunda" "sabırlı, ısrarlı gerekçeler için bir şans olarak" kabul görmektedir (a.g.e.).

Hıristiyan kiliseleri konuşmalarıyla, yayınlarıyla, basın açıklamalarıyla, görüş bildirmeleriyle ve aktif toplumsal katılımın diğer şekilleriyle ve Hıristiyanlığa özgü alternatif hizmetlerle seküler hukuk devletinin şartları altında Federal Almanya'daki toplumun şekillendirilmesinde bilgi ve becerilerini ortaya koymak amacıyla sadece insan yaşamının başlangıcıyla ilgili değil, bilakis diğer birçok biyoetik ve sosyoetik problem alanlarında da seslerini yükseltmektedirler. Böylece Almanya'daki büyük kiliseler örnek olarak yaşam sonunun Hıristiyanlığa uygun şekillendirilmesi için "Hıristiyan Hasta Talimatı" geliştirmiştir. Bu nedenleri kısaca ortaya koyduktan sonra şimdi Hıristiyan kiliselerinin bazı biyoetik sorunlarla ilgili mevcut ilanlarından yaşam etiği ile ilgili başka direktifleri anlatmaya çalışalım.

II. İki büyük Hıristiyan kilisesinin gen teknolojisi, ötenazi ve organ nakli karşısındaki konumlarının ana hatları

II. 1. Gen teknolojisi ³

Bütün bilimler ve teknolojiler gibi gen teknolojisinin kullanılması da büyük Hıristiyan kiliseleri tarafından olumlu karşılanmaktadır. Hatta Katolik Kilisesi Okulu, gen teknolojisinde, gıda maddeleri temininin mükemmelleştirilmesi ve insanlardaki kromozom hastalıklarının iyileştirilmesi bakımından “bir umut ışığı” olarak görmektedir. Araştırma içgüdüğü ve hakikati arama insan olmanın gereğidir ve bunlar insanın bütün genlerine yayılabilir. Bu bakımdan Katolik Okulu insan genleri projesinde de bir sorun görmemektedir.

Teşhis ve bedenle ilgili terapiyi amaç edindiği, “insan onuruna tamamıyla” saygılı olduğu ve gerçekleştirdiği müddetçe gen teknolojisinin insanlar üzerinde uygulanmasında da bir sorun olmaz. Bunun kriterleri; insanın iyiliği ve rızasıdır. Fakat anne karnındaki embriyo da insan yaşamının mutlak koruması altında olduğu için (Bkz. Donum vitae 1,2; Katechismus/ İlmihal No.2274) doğum öncesi teşhis, engelli bir insanın yaşamının sonlandırılmasının tercih edilmesine yol açmamalıdır. Alman piskoposlar “İnsan: kendi kendinin yaratıcısı mıdır?” (2001) şeklindeki görüşlerinde, terapisi mümkün olmayan genetik hastalıkların bilgisiyle ortaya çıkabilecek problemin baskısı bakımından gen teşhisini konu etmekte ve bir taraftan kişinin enformasyon bakımından kendi kaderini tayin etme temel hakkının bir parçası olarak bilmeme hakkına, diğer taraftan da işveren veya sigorta tarafından haksızlığa uğramaktan koruma hakkında itiraz etmektedirler (ayrıca “Ne kadar bilmek bizim için iyidir? Önceden tahmin eden tıbbın imkanları ve riskleri”1997 adlı ortak açıklamaya bakınız).

³ Biyoteknoloji konusunda ayrıntılı bir bakışı ve iki büyük Hıristiyan kilisesi arasındaki detaylı karşılaştırma, Protestan sistematikçi Prof. Dr. Ulrich Eibach’ın ve Katolik ahlak teologu Gerhard Höver’in 2002 yılında “Biyotetik ve Bilim İletişimi” çalışma topluluğu için hazırladıkları bilirkişi raporunda yer almaktadır. Bu raporun basıldığı eser: S. Schicktanz / Christof Tannert / Peter Wiedemann (Yay.): Biyotıbbın kültürel yönleri. Frankfurt am Main 2003, 16-55.

Alman Protestan Kilisesi (EKD) ve Alman piskoposlar “Tanrı yaşamın bir dostudur” adlı ortak açıklamalarında farklı delillerden oluşan bir katalog ortaya koymuşlardır. Bunlar, “gelecekteki ebeveynlik sorumluluğunun” (S. 98) bir sahnesi olarak önemli ölçüde yüklü risk taşıyan çiftlere evlilikten ve hamilelikten önce genetik danışmanlığı önermektedirler. Alman Protestan Kilisesi ve Alman piskoposlar açıkça şunu tespit etmektedir: “Bir çocuğu, ancak hiçbir sağlık sorunu yoksa doğumuna kadar karnında taşıma yönündeki kesin karar, ahlak bakımından kabul edilebilir bir karar değildir.”

Terapi imkanı önemli ölçüde eksik olduğundan ve dolayısıyla ufak bir olumsuzluğun teşhis edilmesi bile kürtaajların rutin hale gelmesinde yol açacağı için doğum öncesi teşhise eleştirel bir gözle bakılmaktadır (S.99). Ama bir insan yaşamının değeri, o yaşamın ne derece sağlıklı olduğuyula ölçülemez, aksine bu yaşamın değeri “önemli ölçüde insanın Tanrı tarafından kendi timsaline göre yaratılmış, Tanrı tarafından kendi adıyla çağırılmış ve sevgisiyle kabul edilmiş”(S.99) olmasında yatmaktadır. Bu nedenle doğum öncesi teşhis, doktorun alacağı tıbbi önlem haline gelmemeli ve sadece hamile olan kişinin açık isteği üzerine devreye konulmalıdır.

Kilise yöneticileri, insanlığı eugenik/irisi önlemler yardımıyla her türlü engelden/özürden korumanın yalnız insan onurunu ve bundan doğan kişisel hakları ihlal etmediğini (örn. Üreme özgürlüğünü sınırlamakla), aksine genetik hasarların sadece küçük bir kısmının kalıtsal olduğunu, buna karşın bunların önemli bir kısmının kalıtsaldaki ani mutasyonlara dayandığı için acısız bir dünya konusundaki eugenik hayallerin de tamamen gerçekdışı olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Ayrıca çoğu engellerin doğum esnasında veya daha sonraki yaşam içinde kazanıldığını da hatırlatmak gerek. Bu nedenle kiliselerin kanaatine göre bütün genetik önlemler, sadece münferit durumlarda ve bireyin yararı için kullanılabilir.

İnsanın hücre zincirine müdahalesi genel olarak reddedilmektedir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. 1. Hücre zinciri terapisi, Katolik anlayışa göre temelden yasaklanmış olan, Protestan anlayışa göre ise en azından oldukça sakıncalı yapay dölleme ve preimplantasyon teşhisi tekniklerini gerektirmektedir. 2. Hücre zincirindeki bir değişiklik, sonraki kuşaklar bu

değişikliklere onay vermese bile, sonraki kuşaklara da geçebilir. Yani bu kuşakların onurlarının bir ifadesi olan kişilik hakları ihlal edilmiş olur. 3. Hücre zincirine müdahalede insanların tamamen araçsallaştırılmasının eugenik tehlikesi mevcuttur ki bununla aynı şekilde insan onuru da hiçe sayılmaktadır. 4. Ayrıca hücre zinciri terapisinin gelişmesi, genel olarak ahlaken hoş olmayan uygulamalı embriyon araştırmalarını gerektirir, çünkü "embriyonların veya ceninlerin deney objesi olarak kullanılması, doğmuş olan bir çocuğa ve her kişiye vermekle yükümlü olunan aynı haklara sahip olan insani mahluklar olarak onların onuruna karşı bir cürüm sayılır" (Evangelium vitae No. 63). Kiliselere göre genel olarak yasaklanan klonlama teknikleri bakımından da tamamıyla bir araçsallaştırma söz konusudur.

II. 2. Ötenazi

„Amin, diyorum size: Kardeşlerimin en küçüğü için yaptığımız bir şeyi benim için yapmış olursunuz." (Mt 25,40) İsa'nın bu sözü Hıristiyanların başından beri zayıflara, hastalara ve ölmek üzere olanlara yönelmelerine hizmet etmiştir. Hıristiyanlıktaki ölüm refakati, Tanrıyı ve başkalarını sevmenin ifadesi olarak Hıristiyanlığın 2000 yıllık tarihi boyunca çok şekil değiştirmiştir. Hıristiyanlığın ölen kişiyle dayanışma içinde olma yönündeki eski anlayışı, Cicely Saunder'in yeni kurulan ölümcül hasta bakımı hareketinde ifadesini bulmaktadır ki bu harekette Hıristiyanlıktaki ölümcül kişilere eşlik etme, modern ağrı terapisinin yeni görüşleriyle bir araya gelmektedir. Hospiz'deki ölümcül hasta refakati, ölmek üzere olan insana fiziksel, ruhsal, sosyal ve manevi bütün boyutlarda yanında olma/destek olma ve ölmek üzere olan kişiye son nefesine kadar tahammül edilebilir bir yaşam sağlama sözüdür.

Kilisenin anlayışına göre Katolik Okulu tarafından "Ötenazi" diye adlandırılan isteyerek yaşama son vermenin her türüsü yasaktır. Ötenazi, Ruhbanlar Meclisi tarafından yapılan "Iura et bona" (1980) adlı açıklamada şöyle tanımlanmaktadır: "Ötenaziden, doğası gereği veya bilinçli kasıtlı her türlü acıyı sonlandırmak amacıyla ölüme götüren bir davranış veya

emir anlaşılmaktadır. Yani ötenazi maksat ve uygulanan metotlar düzeyinde değerlendirilmektedir.” (bkz. Katechismus No. 2277). Ötenazi yasağı, İncil’de yer alan suçsuz insanın öldürülmesi yasağına dayanmaktadır (Ex 20,13, Ex 23,7). Yaşam, yaratıcının bir hediyesidir ve suçsuz insanın canını almaya sadece yaratıcı yetkilidir. Bu nedenle Hıristiyanlık inancına göre istek üzerine ölüm hakkı yoktur. Bu tür bir ölüm öncelikle doktor ve hasta arasındaki güven ilişkisi sarsılacağı için kiliseler tarafından reddedilmektedir (Freund, 109). Ölümcül hasta olan bir insanın düştüğü ümitsizliğe Hıristiyanlığın cevabı, öldürülme isteğinin yerine getirilmesinde değil, yoğun ve kapsamlı muamelede etmektir. Her insan, kendisine hediye edilen hayatı, kutsal bir yaşam sürmek için kullanmak ve muhafaza etmekle yükümlüdür. Ölüm ne davranışla ne de emirle kasten gerçekleştirilebilir.

Diğer taraftan bütün imkanlarla yaşamı devam ettirme yükümlülüğü yoktur. Ama “Iura et bona”da “ölüm yaklaştığında ve hiçbir tedavi ile engellenemeyecekse, bu tür durumlarda bir hastaya yapılması gereken normal yardımları ihmal etmeksizin yaşamı sadece zayıf ve acıyla uzatabilecek daha başka tedavi çabalarından vicdanen vazgeçilebilir” denilmektedir. Bu normal yardımlar arasında acıları dindirici müdahale yanında özellikle yiyecek ve su verme ve tabi ki bakım yer almaktadır. Özellikle beslenmenin – gerekirse yapay beslenmenin – “normal yardıma dahil edilmesi, güncel olarak aklını yitirmiş ve bitkisel hayata girmiş hastaların yaşamlarına son verme kararlarında önemli bir rol oynar. “Olağanüstü” tedaviler denile bu tür tedavilerden vazgeçmek için hastanın rızası alınmalıdır. “Ahlak, ne pahasına olursa olsun şeklinde bir tedavi talep etmemektedir. Olağanüstü veya ümit edilen sonuçla hiçbir ilgisi bulunmayan masraflı ve tehlikeli tıbbi yöntemleri durdurmak, haklı olabilir. Bu sayede ölümü gerçekleştirmek istenmemekte, aksine sadece onu engelleyememeyi kabul etmek istenmektedir. Eğer hasta bunu yapmaya muktedir ise ve bunu yapabilecek durumda ise, bu konudaki kararları hastanın kendisi, aksi takdirde yasal vasisi tarafından verilmelidir ki bu durumda da her zaman mantıklı irade ve hastanın haklı çıkarları dikkate alınmalıdır.” (Katechismus No. 2278).

Ölümü amaç edinmeyen, aksine sadece kasıtsız yan etki olarak, örn. acıların dindirici bir tıbbi müdahale çerçevesinde kabul eden “dolaylı ötenaziye” açıkça izin verilmiştir: “Eğer ölüm ne amaç ne de araç olarak değil, aksine sadece kaçınılmaz olarak tahmin ediliyor ve kabul ediliyorsa yaşamını kısaltma tehlikesine rağmen ölmekte olan birinin acılarını hafifletmek için ağrı dindirici ilaçlar kullanmak ahlak açısından insan onuruna uygun olabilir.” (Katechismus No. 2279).

II.3. Beyin ölümü / organ nakli ⁴

“Eğer organı bağışlayan kişi veya bu kişiden sorumlu olanlar tamamen bilmeden bu organ bağışını onaylamışlarsa, organ nakli ahlak açısından kabul edilemez. Buna karşın organ nakli ahlak yasasına uymaktadır ve hatta organ alıcısında beklenen yarara uyuyorsa bağış yapanın atıldığı fiziksel ve ruhsal tehlike ve riskler karlı bile olabilir. Bir insanın malullüğü veya ölümüne doğrudan yol açmak, ancak başka insanların ölümünü geciktirmeye yarıyorsa ahlaken caiz değildir.” (Katechismus No. 2296) Katolik kilisesi böylece gönüllü organ bağışının kazançlı bir insan sevgisi/hayırseverlik eylemi olduğunu, ama hiç kimsenin böyle bir eylemle yükümlü kılınamayacağını açıklamaktadır. İnsan yaşamını başka bir yaşama tercih etmeye izin verilmediğinden, yaşamsal öneme sahip organlar ancak beyin ölümünün kesin olarak tespitinden sonra alınabilirler. Böylece yaşamsal öneme sahip organların bağışlanmasına tam beyin ölümü gerçekleştikten sonra izin verilmiştir. Ölüm, ilerleyen bir süreç olmasına rağmen, Katolik kilisesi okulu, insan beyninin ölümüyle bireyin bütünlüğü geri döndürülemeyecek şekilde bozulmuş olması ve böylece bireysel insanın ölümü anlamına gelmesi bakımından geri döndürülemeyecek bir ölüm sürecinin önemli işareti olarak beyin ölümünü kabul etmektedir.

Alman Hıristiyan kiliseleri yaptıkları “Tanrı yaşamın bir dostudur” (S. 103) şeklindeki ortak açıklamada, ölüm sonrası bir organ bağışının canlı-

⁴ G. Höver’in “Transplantasyon, beyin ölümü ve Hıristiyanlığın insan anlayışı.” Adlı ayrıntılı yazısının arka planına bakınız. Katolik Kilisesi Yardım Birliği Piskoposluğu Yazı Dizisi, Sayı 34. Köln 1997.

ken yapılan organ bağışına tercih edilmesinin altını çizmektedirler. “Canlı bir organ bağışıcısından bir organ naklinin yapılması, ancak oldukça ender istisnai durumlarda kabul edilebilir.” Canlı bir kişinin bağış yapması aleyhinde birçok neden bulunmaktadır: Bir taraftan her şeyden önce bağış yapan kişinin karşılaştacağı riskler, diğer taraftan bağış yapan ile organı alan arasındaki ruhsal bağımlılıklar. Alan kişinin vücudunun organı kabul etmemesi durumunda canlı bağıştaki suçluluk duyguları, ölüm sonrası bağıştakinden daha ağır basacaktır.

Ölüm sonrası organ bağışı yeniden dirilme/kıyamet inancını şüpheye düşürmez ve ölen kişi organ naklini tek başına reddetmediği müddetçe, ölen kişiye karşı saygıyı/hürmeti bozmaz. Kilise, geniş kabule dayanan bir çözümlü, yani bir organ bağış beyanının olmaması durumunda, yakın akrabaların da organ bağışına onay verebilecekleri bir seçeneği kabul eder.

Katechismus’da bir kez daha “ölümden sonra karşılığında ücret alınmadan yapılan organ bağışına izin verilmiştir ve hayırlı olabilir” denilmektedir (No. 2311). Böylece bağışın gönüllülüğünü, bağış yapanın araçsallaştırılmaktan korunması ve ticari kriterlere değil sadece tıbbi kriterlere uymak zorunda olan organ dağıtımındaki adaletin sağlanmasını garanti etmek için organ ticaretinin reddedildiği açıkça görülmektedir. Hıristiyan kiliseleri ilkesel olarak organ bağışının ölüm sonrası yapılmasından yana görüş bildirmelerine rağmen, aynı zamanda insan kişiliğine Hıristiyan bakış açısıyla bakmanın “sınırlayıcı/kısıtlayıcı taleplere” yol açabileceğinin de altını çizmektedirler (Freund, S. 104).

III. Geçmişe ve geleceğe bakış

Elinizdeki bu yazı, ağırlık noktası Almanya olmak üzere iki büyük Hıristiyan kilisesinin biyoetik konusundaki temel pozisyonlarını ele almaktadır. Daha ayrıntılı şekilde yapılacak bir değerlendirme, etik değerlendirmelerde sadece Hıristiyan kiliselerin yönetimleri arasındaki ince ayrıntıları ortaya koymakla kalmaz (bu konuda bkz. Höver/Eibach 2003); böyle bir değerlendirme aynı zamanda biyoetik sorunlarla ilgili teolojik-etik alanında sel gibi akan bilimsel literatürü de dikkate almak zorundadır ki bu sa-

yede biyoetik sorunların değerlendirilmesinde yalnız farklı değil aynı zamanda kısmen daha farklı yöne giden bir manzara dile gelir. Bundan başka biyoetik konusunda kiliselerin yaptığı ve diğer teolojik-etik tartışmaların uluslar arası karşılaştırılması yapılacak olursa, ispatlamagerekçelelendirme yelpazesi bir kez daha artmış olur, çünkü – biz burada konuya kürtaj ve embriyonal kök hücre araştırmaları hakkındaki tartışma örnekleriyle kısaca değindik – teolojik-etik tartışmalarda her zaman söz konusu ülkedeki somut toplumsal yaşam şartları da etkili olmaktadır ve bunların kendilerine özgü spesifik geçmişleri vardır. Reformasyonun temel ülkesi olarak Almanya’da teolojik tartışma örn. Katolik Polonya, İtalya veya ihtilalin temel ülkesi olan Fransa’dan farklı yürütülmektedir.

Talep edilen titiz analiz bu çerçevede çözülemese bile elinizdeki bu yazı, bilimsel ve teknik gelişmelerin insanın yaşam biçimlerini özel-ailevi günlük yaşama kadar temelden etkileyen sosyal ve kültürel bir değişime neden olduğu tahmin edilebilir. Bu nedenle teolojik düşünce, eleştirel bir yorumbilim yardımıyla bir taraftan dini kaynaklar ve diğer taraftan da değişen yaşam gerçekliği arasında hem inananlara yön verecek hem de toplumu teşvik edecek şekilde sürekli aracılık etmekle karşı karşıya kalmaktadır.

Kaynaklar

1. Kiliselerin bildirgeleri (seçmeler)

1.1. Roma Katolik Okulu

Din Öğretimi Ruhbanlar Meclisi. Ötenazi hakkında “Iura et bona” adlı Bildirge” (20 Mayıs 1980).

Din Öğretimi Ruhbanlar Meclisi. Başlamakta olan insan yaşamına saygı ve üremenin onuru hakkında “Donum vitae” adlı yönerge. Bazı güncel sorulara cevaplar (10 Mart 1987).

Johannes II. Paul. "Evangelium Vitae" adlı genelge (25 Mart 1995). Havarilik kürsüsü duyurusu, Duyuru No. 120, Yayınlayan: Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn.

Johannes II. Paul. To the Participants in the International Congress on "Life-Sustaining Treatments and Vegetative State: Scientific Advances and Ethical Dilemmas". Yer aldığı eser: Arthur L. Caplan/James J. McCartney/Dominic A. Sisti (Ed.): The Case of Terri Schiavo. Amherst, N.Y. 2006: Prometheus Books, 231-235.

Katolik Kilisesi Din Öğretimi Kitabı. Münih vd. 1993.

1.2. Alman Piskoposlar

Başlangıçtan itibaren insan onuru ve insan hakları. Kürtajın etik değerlendirilmesi hakkında Alman piskoposların müşterek açıklaması (26 Eylül 1996). Yer aldığı eser: Die deutschen Bischöfe 57, Yayınlayan: Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn.

İnsan: kendi kendinin yaratıcısı mıdır? Alman Piskoposlar Kurulunun gen teknolojisi ve biyotıp hakkındaki sorulara cevapları (7 Mart 2001). Yer aldığı eser: Die deutschen Bischöfe 69, Yayınlayan: Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn.

İnsan onuruna yaraşır şekilde ölmek ve Hıristiyanlığa uygun ölmek (20 Kasım 1978) Ağır hastalara ve ölmekte olanlara destek olmak (20 Şubat 1991). Ölümçül Hastalara Bakım Hareketi – Katolik anlayışındaki merhametli bir yol profili. Rahipler Komisyonu Bildirgesi (23 Eylül 1993). Ek: Ölümde: Yaşam tarafından sarmalanmış. Alman Piskoposlar Kurulunun ve Alman Protestan Kilisesi Konseyinin 1996 Yaşam Haftası hakkındaki müşterek açıklaması. Yer aldığı eser: "Sonuna kadar yaşamak – Yaşamın bir parçası olarak ölüm", Yayınlayan: Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, 6. Baskı 2001, Bonn.

1.3. Alman Protestan Kilisesi(EKD)

Yaşama saygı hakkında. Gen teknolojisi ve üreme tıbbı için ölçütler. Alman Protestan Kilisesi Ruhbanlar Meclisi Bildirgesi (Berlin 1987). Yer aldığı eser: EDK Texte 20, Yayınlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover 1990.

Adalet, barış ve yaratılışın korunması için kilisenin içinde bulunduğu karşılıklı yükümlülük konsül süreci. Geriye ve ileriye bakış. Almanya Protestan Kilisesi Konseyi beyanı. EKD metinleri 33, yayımlayan EKD Okulu Hannover 1990.

1.3. Alman Protestan Kilisesi ve Alman Piskoposlar Kurulunun (ve kısmen Almanya'daki Hıristiyan kiliselerine üye diğer kiliseler ve misafir kiliselerin çalışma topluluklarının) ortak yazıları

Organ nakilleri. Alman Piskoposlar Kurulu ve Alman Protestan Kilisesi Konseyi'nin Bildirgesi. Yer aldığı eser: Gemeinsame Texte 1. Yayımlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover ve Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn 1990

Ne kadar bilmek bizim için iyidir? Önceden tahmin eden tıbbın imkanları ve riskleri" Alman Piskoposlar Kurulunun ve Alman Protestan Kilisesi Konseyinin "Her çocuk sevgiye değer. Yaşamı seçmek yerine yaşamı kabullenmek" adlı 1997 Yaşam Haftası için ortak açıklaması. Yer aldığı eser: Gemeinsame Texte 11, Yayımlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover ve Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn 1997.

Tanrı yaşamın bir dostudur. Yaşamın korunmasında talepler ve görevler. Alman Protestan Kilisesi Konseyi ve Alman Piskoposlar Kurulunun, Almanya ve Batı Berlin'deki Hıristiyan kiliseler topluluğunun diğer kiliseleri ve misafir kiliseleriyle bağlantılı ortak bildirgesi. Yayımlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover ve Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Gütersloh 1989.

Aktif ötenazi yerine ölüme refakat etme. Kilise bildireleri derlemesi. Yer aldığı eser: Gemeinsame Texte 17, Yayımlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover ve Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn 2003.

Hıristiyanlığın hasta talimatı. İhtiyat vekaleti ve bakım talimatı. Alman Piskoposlar Kurulunun Almanya'daki Hıristiyan kiliseler topluluğunun diğer kiliseleri ve misafir kiliseleriyle bağlantılı ortak yayımladığı kılavuz ve form. Yer aldığı eser: Gemeinsame Texte 15, Yayımlayan: Alman Protestan Kilisesi Kilise Dairesi, Hannover ve Alman Piskoposlar Kurulu Sekreterliği, Bonn. Frechen 2. Baskı 2003 (1. baskı 1999).

2. Genel bilgi kaynakları

Günter Altner (Yay.): Ekolojik Teoloji. Yönelim perspektifleri. Stuttgart 1989.

Baranzke, Heike / Hedwig Lamberty-Zielinski: Lynn White Jr. und das dominium terrae (Gen 1,28b). Çifte etki tarihi hakkında bir araştırma. Yer aldığı eser: Biblische Notizen H. 76. Münih 1995, 32-61.

Baranzke, Heike: Yaratanın onuru? Biyoetik ufkunda onur fikri. Würzburg 2002.

Baranzke, Heike: Dünya dinlerinde üreme tıbbı. Yer aldığı eser: Stimmen der Zeit Cilt 222, Yıl 129, Sayı 1, 2004, 42-50.

Bielefeldt, Heiner: Seküler hukuk devletindeki Müslümanlar. Din özgürlüğü aracılığıyla entegrasyon imkanları. Bielefeldt 2003.

Drewermann, Eugen: Öldürücü gelişme. Hıristiyanlık mirasında dünyanın ve insanın tahrifatı. Regensburg 6. Baskı 1990.

Eibach, Ulrich: Aktif ölüm yardımı – İntihar hakkı? Hıristiyanlığın ve hastane psikolojik yardım dairesinin bakış açısıyla bir görüş. Yer aldığı eser: Zeitschrift für Medizinische Ethik 52, 2006, 249-267.

Götz, Christoph: Tıbbi Etik ve Katolik Kilisesi. Papalık okulunun, İkinci Piskoposlar Toplantısından itibaren tıbbi etik sorunlarına dair beyanları. Münster 2000.

Graf, Gerda / Gerhard Höver: Vaat olarak ölümcül hastalara bakım. Ölümcül hastalara bakım düşüncesinin etik temellendirilmesi. Wuppertal 2006.

Höver, Gerhard: Transplantasyon, beyin ölümü ve Hıristiyanlığın insan anlayışı. Güncel tartışma hakkındaki düşünceler. Katolik Kilisesi Yardım Birliği Piskoposluğu Yazı Dizisi, Sayı 34. Köln 1997.

Höver, Gerhard: Hak ve haksızlığın ayrımında açıklık – Yaşamı korumada devlet sorumluluğunun temel soruları. Yer aldığı eser: Zeitschrift für medizinische Ethik 44, 1998, 25-55.

Höver, Gerhard / Eibach, Ulrich: Hıristiyan Kiliselerin bakış açısıyla güncel biyotıp. Yer aldığı eser: Silke Schicktanz, Christof Tannert, Peter Wiede-

mann (Yay.): *Biyotibbin kültürel yönleri. Biyoetik, dinler ve günlük perspektifler.* Frankfurt am Main 2003, 16-55.

İlkılıç, İlhan: Die aktuelle Biomedizin aus der Sicht des Islam. In: Silke Schick Tanz, Christof Tannert, Peter Wiedemann (Hg.): *Kulturelle Aspekte der Biomedizin. Bioethik, Religionen und Alltagsperspektiven.* Frankfurt am Main 2003, 56-83.

Dietmar Mieth: *Was wollen wir können? Ethik im Zeitalter der Biotechnik.* Freiburg im Breisgau 2002.

Schockenhoff, Eberhard: Plattform gesellschaftlichen Dialogs. Braucht es Bischöfe und Theologen im Nationalen Ethikrat? In: *Herder Korrespondenz* 59, 8/2005, 403-406.

Schuster, Josef: Behandlungsverzicht bzw. Behandlungsabbruch aus moraltheologischer Sicht. In: *Ethische und juristische Positionen der Patientenverfügung*, hrsg. v. Katholische Ärztarbeit Deutschlands. Ostfildern 2000, 110-120.

Virt, Günter: Kontrol tahtasındaki Tanrının timsali olma ve biyo-teknolojinin insanlık yüzünün bölünmesi. Yer aldığı eser: Thomas Schreijäck (Yay.): *Christwerden im Kulturwandel.* Freiburg 2001, 275-293.

White jr., Lynn: The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. Yer aldığı eser: *Science* 155, No. 3767 v. 10. 3. 1967, 1203-1207; *Almanca*: White jr., Lynn: *Ekolojik krizin tarihi sebepleri.* Yer aldığı eser: M. Lohmann (Yay.): *Gefährdete Zukunft* Münih 1970, 20-29.